

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.3>

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТІВ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Котова Л.В.,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права*

СНУ ім. В. Даля

ORCID: 0000-0003-2521-0015

Степченко Д.О.,

здобувач 1 курсу ОС «магістр» спеціальності D8 Право

СНУ ім. В. Даля

ORCID: 0009-0005-8530-5616

Котова Л.В., Степченко Д.О. Професійна етика юристів та верховенство права в умовах воєнного стану.

Стаття досліджує трансформацію професійної етики юристів в умовах збройного конфлікту на прикладі впливу повномасштабної російської агресії проти України з 2022 року. Аналізуються фундаментальні протиріччя між деонтологічними принципами адвокатської етики (незалежність, конфіденційність, пріоритет інтересів клієнта) та консеквенціалістськими суспільними очікуваннями, зокрема у контексті захисту осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Дослідження виявляє три ключові аксіологічні колізії: напруження між деонтологічними імперативами професії та суспільними очікуваннями швидкої справедливості; конфлікт між національними інтересами держави та універсальними правами людини; виклики забезпечення ефективного захисту в умовах заочного судочинства при обмеженому доступі до клієнтів.

На основі емпіричного аналізу встановлено негативну динаміку порушень прав адвокатів: випадки ототожнення правників з їхніми клієнтами зросли з 13 у 2022 р. до 32 за перше півріччя 2025 р.. Систематичний тиск проявляється через обмеження доступу до клієнтів у територіальних центрах комплектування, вручення повісток під час здійснення професійної діяльності та відкриття кримінальних проваджень проти адвокатів. Станом на вересень 2025 року 85% справ про воєнні злочини розглядаються у заочному провадженні, що створює структурні перешкоди для реалізації права на захист.

За статистичними даними, станом на 01.09.2025 р. в Україні зареєстровано 179 803 кримінальних правопорушення за статтею 438 Кримінального кодексу (воєнні злочини), винесено понад 111 вироків. Дослідження розглядає психологічні виклики для адвокатів, які стикаються з вторинною травматизацією, та ідентифікує необхідність системної інституційної підтримки адвокатури. Національна асоціація адвокатів України запровадила механізми підтримки, включаючи матеріальну допомогу, спеціалізовані курси з міжнародного гуманітарного права та програми професійного менторства. Стаття демонструє, що збереження професійно-етичних стандартів вимагає систематичної інституційної підтримки та рефлексивної готовності правничої спільноти до прийняття професійних ризиків, що становить відмінність між демократичною Україною та авторитарною Росією.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатська етика, верховенство права, воєнні злочини, воєнний стан, деонтологія, міжнародне гуманітарне право, принципи, професійна практика, правнича допомога, професійна етика юриста, професійні стандарти.

Kotova L.V., Stepchenko D.O. Professional ethics of lawyers and the rule of law under martial law.

This article examines the transformation of professional ethics of lawyers during armed conflict, using the example of Russia's full-scale aggression against Ukraine since 2022. The study analyzes

fundamental contradictions between deontological principles of advocacy ethics (independence, confidentiality, priority of client interests) and consequentialist societal expectations, particularly in the context of defending individuals accused of war crimes. The research identifies three key axiological conflicts: tension between deontological imperatives of the profession and societal expectations for swift justice; conflict between national interests of the state and universal human rights; challenges of ensuring effective defense under trial in absentia with limited client access.

Based on empirical analysis, a negative trend in violations of lawyers' rights has been established: cases where advocates are identified with their clients increased from 13 in 2022 to 32 in the first half of 2025. Systematic pressure manifests through access restrictions to clients in territorial recruitment centers, military summons issued during professional activities, and criminal proceedings initiated against lawyers. As of September 2025, 85% of war crimes cases are conducted in absentia, creating structural obstacles to the realization of the right to defense.

According to statistical data, as of September 1, 2025, Ukraine has registered 179,803 criminal offenses under Article 438 of the Criminal Code (war crimes), with over 111 verdicts handed down. The study addresses psychological challenges for lawyers who face secondary traumatization and identifies the necessity of systematic institutional support for the legal profession. The National Bar Association of Ukraine has introduced support mechanisms, including material assistance, specialized courses on international humanitarian law, and professional mentorship programs. The article demonstrates that maintaining professional-ethical standards requires systematic institutional support and the reflective readiness of the legal community to accept professional risks, which constitutes the distinction between democratic Ukraine and authoritarian Russia.

Key words: advocate, bar association, advocacy ethics, rule of law, war crimes, martial law, deontology, international humanitarian law, principles, professional practice, legal aid, professional ethics of lawyer, professional standards.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти створюють безпрецедентне напруження між принципами професійної етики юристів та вимогами воєнного часу. Традиційна професійна етика, що базується на принципах незалежності, вірності клієнту та презумпції невинуватості, входить у конфлікт із суспільними очікуваннями швидкої справедливості та забезпечення національної безпеки.

Повномасштабна російська агресія проти України з 2022 р. детермінувала виникнення системних викликів для адвокатури, які за своїм характером та масштабами виходять за межі звичайної професійної практики. Адвокати здійснюють правничу діяльність у справах про воєнні злочини, надають правову допомогу в умовах окупації та безпосередньої загрози життю, стикаються з якісно новими формами обмеження професійних прав та гарантій адвокатської діяльності. Комплексний аналіз емпіричних даних органів адвокатського самоврядування, національних правозахисних організацій та міжнародних моніторингових інституцій свідчить про статистично значуще зростання кількості та тяжкості порушень прав адвокатів у період повномасштабної війни. Встановлено безпосередній причинно-наслідковий зв'язок між окремими категоріями порушень та наданням правової допомоги в умовах воєнного стану.

Стан дослідження. Проблематика професійної етики юристів в умовах збройних конфліктів є предметом міждисциплінарних досліджень на перетині юридичної етики, міжнародного гуманітарного права та філософії права. Теоретичні засади професійної етики адвокатів розроблено у працях Д. Любана, який концептуалізує адвоката як морального агента, та Р. Дворкіна, який досліджує співвідношення особистої моралі та професійних обов'язків. Специфіку професійної етики українських юристів у воєнний час аналізують О. Рассомахіна, В. Лаврів, А. Бокшорн, В. Машенко, В. Лаврівський, Е. Карім, Н. Білокопитова, І. Волошина. Попри наявність окремих наукових розвідок, питання трансформації деонтологічних принципів адвокатської етики в умовах збройного конфлікту потребує системного дослідження.

Метою статті є системне дослідження трансформації професійної етики українських юристів в умовах воєнного стану, виявлення протиріч між деонтологічними принципами адвокатської етики та консеквенціалістськими суспільними очікуваннями, аналіз інституційних викликів для адвокатури під час збройного конфлікту та визначення шляхів збереження верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Умови воєнного стану висувають специфічні вимоги до професійної діяльності правників. Неупередженість, об'єктивність, доброчесність та емоційно-вольова

стійкість набувають критичного значення в контексті діяльності в умовах перманентної загрози життю, психологічного навантаження та суспільного тиску [1]. Конституційні засади функціонування інституту адвокатури, імplementовані в рамках судової реформи 2016 року, сформували нормативне підґрунтя для функціонування незалежної професії, проте воєнний стан створив виклики для практичної реалізації цих гарантій.

Станом на жовтень 2025 року чисельність адвокатського корпусу України становить 72 100 осіб, з яких 47800 здійснюють активну практику, що свідчить про збереження інституційної спроможності навіть в умовах збройного конфлікту. Середньоденний приріст становить шість осіб [2]. Ця динаміка вказує на стійкість професійного інтересу до адвокатської діяльності попри зростання професійних ризиків.

Професійна етика юриста являє собою систему конкретизованих морально-етичних принципів і норм, що регламентують правоохоронну та правозастосовну діяльність. Узагальнені деонтологічні вимоги включають визнання людини найвищою цінністю, дотримання принципу верховенства права, усвідомлення соціальної значущості професійної ролі, принциповість, об'єктивність та неупередженість [1]. В умовах воєнного стану ці принципи стикаються з практичними колізіями, що потребують концептуального переосмислення.

Проблемою юридичної етики залишається конфлікт між професійними обов'язками адвоката та його особистими переконаннями. Девід Любан аргументує, що адвокати функціонують як моральні агенти, які несуть етичну відповідальність за наслідки професійної діяльності [3]. Така концептуальна рамка передбачає неможливість повної етичної дистанції адвоката від морального виміру практики. Роналд Дворкін постулював можливість ситуацій, у яких особиста мораль має превалювати над юридичними обов'язками [4], проте його позиція залишається предметом дискусії, оскільки потенційно підриває право кожної особи на юридичний захист.

Теоретичні дилеми матеріалізуються у конкретній практиці українських адвокатів, які стикаються з необхідністю адаптації до нових категорій справ. Вони надають правову допомогу у справах про воєнні злочини, порушення законів війни, злочини проти людяності, колабораціонізм, державну зраду. Такі справи вимагають не лише компетенції у кримінальному праві, але й розуміння міжнародного гуманітарного права та міжнародної кримінальної юстиції. Станом на 01.09.2025 р. в Україні зареєстровано 179 803 кримінальних правопорушення за статтею 438 КК України (воєнні злочини) [5].

Українські суди ухвалили понад 111 вироків у справах про воєнні злочини, понад 80 з яких винесено у заочному провадженні [6; 7]. У 2024 році суди засудили 66 осіб за статтею 438 Кримінального кодексу України: 60 громадян Російської Федерації та 6 громадян України [8].

Нормативною основою розгляду справ є міжнародне гуманітарне право. Збройний конфлікт між Росією та Україною кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт, що зумовлює застосування Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року [9; 12]. На українську правову систему покладається подвійне зобов'язання: притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, та забезпечення міжнародних стандартів справедливого судочинства.

У ситуаціях, які виходять за межі чітко регламентованих положень, керівними залишаються «принципи гуманності та голос суспільної совісті» – застереження Мартенса з преамбули до IV Гаазької конвенції 1907 року [10]. Міжнародне гуманітарне право диференціює державну відповідальність за системні порушення та індивідуальну кримінальну відповідальність конкретних осіб, включаючи юристів [11]. Адвокати можуть нести кримінальну відповідальність за співучасть у злочинах, коли їхня діяльність виходить за межі легітимного правового захисту.

Демаркаційна лінія між легітимним захистом і пособництвом злочинам актуалізує проблему нормативних меж адвокатської діяльності в умовах конфлікту. Правила адвокатської етики України закріплюють вісім принципів: незалежність і свобода адвоката, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, а також чесність і бездоганна репутація [13]. Умови воєнного стану експлікують іманентні колізії між ними та зумовлюють необхідність контекстуального переосмислення.

Принцип незалежності, що традиційно передбачає захист від втручання державних органів, зазнає тиску в ситуації мобілізації державних ресурсів для протидії агресору. Незалежність адвокатури може хибно інтерпретуватися як перешкода для оперативного правосуддя. Принцип пріо-

ритету інтересів клієнта набуває критичного значення у справах осіб, інкримінованих у воєнних злочинах: конституційний обов'язок адвоката може підлягати інтерпретації як посягання на національні інтереси. Принцип конфіденційності зберігає абсолютний характер навіть за обставин загрози національній безпеці, генеруючи етичні дилеми у випадках отримання адвокатом інформації про потенційні делікти [14].

Однією з найгостріших деонтологічних проблем постає феномен ідентифікації адвокатів з їхніми клієнтами. Цей феномен має коріння у соціально-психологічних особливостях колективної свідомості воєнного часу, коли демаркація між «своїми» та «чужими» набуває максимальної чіткості. Комітет захисту прав адвокатів НААУ зафіксував тривожну динаміку звернень: 13 у 2022 р., 21 – у 2023 р., 28 – у 2024 р. та 32 – за перше півріччя 2025 р. [15]. Експоненційне зростання корелює з системним погіршенням дотримання професійних прав адвокатів.

У публічному дискурсі поширеною є практика репрезентації адвокатів як суб'єктів, які поділяють позицію своїх клієнтів, особливо у провадженнях, пов'язаних із збройною агресією [16]. Така ідентифікація суперечить принципу адвокатської деонтології, згідно з яким надання правової допомоги не імплікує схвалення дій клієнта.

Системний тиск на адвокатуру проявляється у взаємопов'язаних формах: обмеження доступу до клієнтів у територіальних центрах комплектування (ТЦК), вручення повісток під час здійснення професійної діяльності, примушення до проходження військово-лікарської комісії та фактична мобілізація [15; 16; 17]. Ці практики генерують ефект стримування, коли адвокати змушені зважувати особисті ризики перед прийняттям рішення про надання правової допомоги у резонансних справах.

Систематична відмова у доступі захисників до приміщень ТЦК, мотивована посиланням на «режимність об'єкта» [17], становить порушення гарантій адвокатської діяльності [18]. Використання формальних підстав для обмеження доступу створює правову невизначеність: якщо статус режимного об'єкта може бути присвоєний довільно, гарантії доступу адвоката до клієнта втрачають реальну юридичну силу.

Надання правової допомоги особам, обвинуваченим у воєнних злочинах, становить центральний етичний виклик адвокатської практики у воєнний час. Анатолій Шевчук формулює тезу, згідно з якою захист особи, обвинуваченої у воєнних злочинах, є захистом принципу верховенства права як такого [19]. Якщо держава відмовляється забезпечувати право на захист обвинуваченим, які піддаються найбільшому суспільному осуду, вона підриває основу правової системи. Верховенство права або є універсальним, або втрачає свою сутність.

Практика українських адвокатів підтверджує цю позицію. Христина Вращук, здійснюючи захист російських військовослужбовців та осіб, обвинувачених у колабораціонізмі, зосереджувалася на процесуальних аспектах провадження. Артем Галкін домігся повернення обвинувального акта на підставі процесуальних порушень [20]. Ці приклади ілюструють, що адвокати виконують критично важливу функцію процесуального контролю, забезпечуючи законність дій органів обвинувачення та суду.

За даними Олександра Баранова, директора Координаційного центру правової допомоги, адвокати отримали приблизно 700 доручень на захист клієнтів, обвинувачених за статтею 438 Кримінального кодексу України, та 4000 доручень у справах про інші воєнні правопорушення [20]. О. Баранов підкреслює, що для України критично важливо відрізнитися від Росії через уникнення імітаційного правосуддя та забезпечення прав людини [20].

Неналежне представництво може спричинити юридичні ускладнення, тоді як адвокати змушені балансувати між виконанням професійних обов'язків та уникненням суспільного осуду [20]. Аналіз практики виявляє конфлікт між деонтологічною етикою (обов'язок надання захисту незалежно від наслідків) та консеквенціалістським підходом (врахування суспільних наслідків діяльності) [3]. Обрана провідними адвокатами деонтологічна позиція корелює з концепцією Любана, відповідно до якої адвокат несе відповідальність за процесуальну чесність, а не за результат провадження [3].

Адвокат Оксана Іліанда зазначає, що адвокати, які працюють зі справами осіб з окупованих територій, кваліфікують дії обвинувачених у колабораціонізмі як вчинені під примусом [19]. Така контекстуалізація необхідна для правової кваліфікації діяння, однак створює ризик релятивізації індивідуальної відповідальності. Виявлено протиріччя між суспільним запитом на покарання та професійними стандартами адвокатури [19].

Забезпечення справедливого судового розгляду є юридичним зобов'язанням України, що впливає з ЄКПЛ та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [21]. Це зобов'язання зберігається у воєнний час. Відмова у справедливому судовому розгляді у справах, пов'язаних із збройним конфліктом, кваліфікується як злочин за українським законодавством, міжнародним гуманітарним правом та міжнародним кримінальним правом [21].

Стаття 64 Конституції України встановлює правовий режим обмеження основоположних прав у період воєнного стану, визначаючи перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних обставин [22]. Правовий режим воєнного стану характеризується підвищеним ризиком правового нігілізму та порушень конституційних прав громадян [23]. Міжнародне гуманітарне право встановлює перелік абсолютних прав, однак межа між легітимними обмеженнями та протиправними порушеннями залишається предметом доктринальної дискусії. Адвокатура виконує функцію захисту цієї межі, протидіючи необґрунтованим обмеженням конституційних прав під приводом воєнної необхідності.

Воєнні дії спричинили структурну трансформацію організації адвокатської діяльності: руйнування 158 приміщень судової системи призвело до переходу на дистанційні формати судочинства [24]. Ця трансформація створює нерівність у доступі до правосуддя для осіб у зонах активних бойових дій. Статистичні дані свідчать, що 85% кримінальних проваджень про воєнні злочини розглядаються за заочною процедурою [25], що створює структурні обмеження для реалізації права на ефективний захист. Заочне судочинство суттєво обмежує процесуальні можливості: адвокат позбавлений права ефективно здійснювати перехресний допит свідків, збирати докази на окупованій території або проводити повноцінні консультації з клієнтом.

Значна частина національних судів під час агресії була позбавлена можливості здійснювати правосуддя, причому на тимчасово окупованих територіях правосуддя не здійснюється навіть станом на поточний момент [26]. Така ситуація створює «правовий вакуум» для населення окупованих територій. Адвокати, які представляють інтереси клієнтів з окупованих територій, стикаються з процесуальними труднощами щодо визначення територіальної юрисдикції судів [27].

Введення комендантської години та інших обмежень створює додаткові процесуальні перешкоди для здійснення адвокатської діяльності [18]. Немоżliвість адвоката надати правову допомогу під час комендантської години становить порушення права клієнта на своєчасну правову допомогу [18].

Національна асоціація адвокатів України запровадила інституційні механізми підтримки. Попечительська рада НААУ розглянула понад 400 заяв про надання матеріальної допомоги адвокатам, організовано спеціалізовані освітні курси з міжнародного гуманітарного права, запроваджено програму професійного менторства [28]. Адаптація організаційних аспектів включає спрощення процедури видачі ордерів без обов'язкового проставлення печатки [29].

Особливий правовий режим воєнного стану вимагає від адвокатів впровадження інноваційних підходів до надання правової допомоги. Цифрова трансформація прискорила під тиском об'єктивних обставин, коли традиційні очні зустрічі часто неможливі [30]. Відсутність стабільної телекомунікаційної інфраструктури ускладнює координацію, що актуалізує питання захищених каналів комунікації [30]. В умовах систематичних кібератак питання кібербезпеки трансформувалося у невід'ємну складову професійної етики.

Принцип адвокатської таємниці є основою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Проте умови воєнного стану створюють ситуації, коли дотримання абсолютної конфіденційності може вступати у конфлікт з інтересами національної безпеки [31]. Міжнародна доктрина правової етики визнає обмежений характер принципу конфіденційності в екстремальних випадках [31]. Проте українське законодавство та Правила адвокатської етики не містять чіткого регулювання таких ситуацій у контексті воєнного стану [31]. Відсутність чітких нормативних критеріїв змушує адвокатів покладатися на власну етичну інтуїцію, що суперечить принципу правової визначеності [31].

Особливої актуальності набуває проблема збереження адвокатської таємниці в контексті цифрової комунікації. В умовах підвищеної загрози кібератак електронна кореспонденція може бути перехоплена [31], що ставить під сумнів можливість збереження конфіденційності та вимагає розробки спеціальних протоколів безпечної комунікації.

Психологічне здоров'я українських адвокатів становить окрему проблему. За експертними оцінками, 14 мільйонів українців потребують психологічної допомоги, причому адвокати не є винятком. Соціологічне опитування 2024 року виявило, що 77% українців нещодавно відчували стрес, причому війна залишається найбільшим джерелом стресу [32]. Домінуючими емоціями є

втома (46%), напруження (44%) та надія (31%), причому частка тих, хто відчуває надію, зменшилася з 40% у 2022 р. до 31% у 2024 р. [32].

Для адвокатів, які спеціалізуються на справах про воєнні злочини, ці показники можуть бути вищими [16]. Адвокати підлягають вторинній травматизації: систематично сприймаючи свідчення про катування, вбивства та інші тяжкі злочини, вони опосередковано переживають травматичні події. Клієнти, які пережили воєнні травми, часто перебувають у стані посттравматичного стресового розладу, що ускладнює встановлення ефективної комунікації [33].

Сучасний адвокат повинен володіти не лише юридичними знаннями, але й базовими компетенціями психологічної підтримки для роботи з травмованими клієнтами [30]. Професійна комунікація адвоката в умовах воєнного стану інтегрує юридичну компетенцію, емоційну підтримку, етичну відповідальність і прагнення забезпечити безпеку клієнта [30].

Синдром емоційного вигорання адвокатів може проявлятися у формі професійного цинізму, втрати емпатії, зниження ефективності або припинення адвокатської практики. Органи адвокатського самоврядування повинні розробити системні програми підтримки психологічного здоров'я адвокатів, включаючи доступ до професійного психологічного консультування, створення груп взаємопідтримки та навчання методам управління стресом [30].

Європейська комісія у Звіті щодо України 2025 р. констатує, що Україна досягла певного рівня готовності щодо функціонування судової системи, боротьби з корупцією та забезпечення основоположних прав [34]. Водночас Звіт ідентифікує серйозні системні проблеми, які безпосередньо впливають на функціонування адвокатури та правової системи загалом.

Судова система страждає від нестачі кваліфікованих кадрів та надмірного навантаження, а посада Генерального прокурора залишається об'єктом політизації [34]. Звіт фіксує критичні процесуальні проблеми: положення про автоматичне закриття кримінальних справ через закінчення строків досудового розслідування призвели до закриття резонансних справ [34]. Законодавство липня 2025 р. дозволяє переведення та призначення прокурорів без конкурсу і надає Генеральному прокурору доступ до будь-яких матеріалів досудового розслідування (окрім НАБУ та САП) [34]. Безпекові перевірки СБУ щодо працівників правоохоронних органів не мають достатніх гарантій проти зловживань [34]. Ця централізація підриває систему стримувань і противаг у кримінальному судочинстві та створює додаткові ризики для незалежності адвокатів у чутливих справах.

Виклики адвокатури є частиною ширшого контексту тиску на правові інституції. У липні 2025 року СБУ та ДБР провели обшуки серед співробітників НАБУ, деяких заарештували [34]. Парламент короткочасно прийняв закон, що демонтував гарантії незалежності НАБУ та САП, і хоча після протестів незалежність було відновлено, Комісія зазначає, що «неналежний тиск на антикорупційні агенції залишається предметом занепокоєння» [34]. Це демонструє використання формальних процедур для впливу на незалежні правові інституції як системну практику, що створює прецеденти для аналогічного тиску на адвокатуру.

Міжнародне визнання проблем української адвокатури підтверджує об'єктивність цих викликів та їх помітність на міжнародному рівні. Звіт прямо вказує на «зловживання дисциплінарними механізмами» проти адвокатів та «нерівномірну дисциплінарну практику» [34]. Звіт також звертає увагу на необхідність прискорення реформ адвокатури, юридичної освіти та Національної школи суддів, а також забезпечення прозорих процедур вибору членів відповідних органів [34].

Воєнний стан створив нові підстави для дисциплінарних проваджень проти адвокатів. Серед них – дисциплінарні скарги щодо неприбуття адвоката, якщо це зумовлено наслідками воєнних дій. Така дисциплінарна практика викликає етичні та правові питання, оскільки адвокати можуть бути об'єктивно позбавлені можливості прибути через бойові дії, обстріли або відсутність транспортно-сполучення [26; 30].

Правила адвокатської етики, затверджені 09.06.2017 р., поширюються на всі види адвокатської діяльності [35]. Проте ці Правила були прийняті в мирний період і не передбачали численних ситуацій після початку повномасштабної агресії 24.02.2022 р. Системний аналіз міжнародних стандартів вказує на визначальну роль адвокатської етики у формуванні професійного авторитету адвокатури [35]. Тому питання адаптації етичних норм до екстраординарних умов має не лише внутрішньо-професійне, але й суспільне значення.

Висновок. Проведене дослідження ідентифікує три аксіологічні колізії у професійній етиці юристів під час збройного конфлікту, які детермінують ключові виклики для збереження верховенства права.

Перша колізія полягає у конфлікті між деонтологічним імперативом адвокатської професії (безумовний обов'язок забезпечення захисту незалежно від особи клієнта) та консеквенціалістськими очікуваннями соціуму (оцінка професійної діяльності крізь призму суспільних наслідків). Ця антиномія не підлягає остаточному розв'язанню, проте може бути керованою через систематичну комунікацію щодо функціональної ролі адвокатури у правовій системі та цілеспрямовану просвітницьку діяльність.

Друга колізія виявляється у напруженні між національними інтересами держави та універсальними правами людини. Міжнародне гуманітарне право встановлює абсолютні права, захист яких сприймається частиною суспільства як несумісний із національними інтересами в умовах збройної агресії. Це протиріччя набуває гостроти в контексті тотальної війни. Подолання цієї колізії вимагає усвідомлення: якість правосуддя та дотримання процесуальних стандартів становлять відмінність між демократичною Україною та авторитарною Росією, відтак захист прав навіть військових злочинців є захистом власної правової ідентичності.

Третя колізія має практично-процесуальний характер і полягає у забезпеченні ефективного захисту в умовах заочного судочинства та обмеженого доступу до клієнтів. 85% справ щодо воєнних злочинів розглядаються *in absentia*, що створює структурні перешкоди для реалізації права на захист. Розв'язання цієї проблеми потребує процесуальних інновацій: розробки спеціалізованих процедур для забезпечення ефективного захисту за фізичної відсутності підзахисного, використання механізмів міжнародної правової допомоги для збирання доказів, створення інструментів дистанційної участі обвинувачених.

Емпіричний аналіз практики українських адвокатів засвідчує, що дотримання професійно-етичних стандартів в екстремальних умовах детермінується двома взаємопов'язаними чинниками: наявністю системної інституційної підтримки та рефлексивною готовністю правничої спільноти до прийняття професійних ризиків. Інституційна підтримка передбачає правовий захист від ототожнення адвоката з клієнтом, матеріальну допомогу адвокатам, які зазнали втрат, освітні програми з міжнародного гуманітарного права та психологічну підтримку. Рефлексивна готовність означає усвідомлення адвокатами своєї ролі як інституційних гарантів верховенства права та готовність нести пов'язані з цим ризики.

Трансформація юридичної освіти набуває імперативного характеру у контексті воєнних реалій. Актуалізується необхідність підготовки фахівців у галузях міжнародного гуманітарного права, міграційно-правового регулювання та міжнародної кримінальної юстиції. Традиційні освітні програми виявилися недостатніми для підготовки адвокатів, здатних ефективно працювати під час збройного конфлікту. Необхідним є інтегрування до навчальних програм спеціалізованих курсів з професійної етики адвоката у воєнний час, кризового консультування клієнтів, цифрової безпеки, роботи з травмованими особами та міжнародних стандартів правосуддя перехідного періоду.

Професійно-етичні засади юридичної діяльності зберігають статус конститутивної передумови функціонування правової системи навіть за умов екстраординарних обставин збройного конфлікту. Українська адвокатура, попри всі виклики, демонструє інституційну стійкість та відданість принципам верховенства права. Збереження незалежності професії та забезпечення права на захист є критично важливим не лише для індивідуальної справедливості, а й для майбутнього України як правової держави, інтегрованої у європейський правовий простір.

Негативна динаміка випадків ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами (зростання з 13 випадків у 2022 р. до 32 за перше півріччя 2025 р.), обмеження доступу до клієнтів у територіальних центрах комплектування, тиск через мобілізаційні заходи та відкриття кримінальних проваджень проти адвокатів створюють системну загрозу інституту адвокатури. Ці явища не є ізольованими інцидентами, а формують модель системного тиску, яка може призвести до самоцензури та відмови адвокатів від прийняття резонансних справ.

Необхідність захисту адвокатури від таких проявів визнається на міжнародному рівні та знайшла відображення в Конвенції РЄ про захист професії адвоката. Втім, повна імплементація міжнародних стандартів вимагає законодавчих змін та трансформації суспільної свідомості. Законодавчі зміни мають включати посилення інституційних гарантій незалежності адвокатів, встановлення чітких меж дисциплінарної відповідальності в умовах війни, створення спеціалізованих процедур для забезпечення доступу адвокатів до клієнтів у режимних установах. Трансформація суспільної свідомості вимагає тривалої роботи з роз'яснення функціональної ролі адвоката у правовій системі та спростування уявлення про те, що захист обвинуваченого тотожний схваленню його дій.

Досвід української адвокатури в умовах війни має істотне значення для міжнародної правничої спільноти, оскільки демонструє функціонування адвокатури в умовах широкомасштабного збройного конфлікту на території Європи у XXI ст. Цей досвід охоплює як успішні практики (інституційна підтримка, процесуальна адаптація, цифровізація юридичних послуг), так і проблемні аспекти (ототожнення з клієнтами, обмеження доступу, психологічне навантаження), які потребують системного вирішення. Документування та науковий аналіз цього досвіду може бути методологічно корисним для інших держав, які можуть опинитися у подібних обставинах, а також для розвитку міжнародних стандартів функціонування правових систем під час збройних конфліктів та у постконфліктний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рассомахіна О.А. Професійна етика та моральна відповідальність юристів в умовах війни. *Європейський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 20–29. DOI 36919/3041-1149(Print).4.2024.20-29.
2. 6 нових адвокатів з'являється в Україні щодня статистика. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/10874-6-novih-advokativ-zyavlyaet-sya-v-ukraini-shodnya-statistika.html>.
3. Luban D. *Legal Ethics and Human Dignity: Scholarly monograph*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 350 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511487484>.
4. Dworkin R. *Taking Rights Seriously* : Academic book. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977. 457 p.
5. With the Support of EU Project Pravo-Justice, a Report was Presented on the Analysis of Court T... Pravo-Justice. URL: <https://pravojustice.eu/en/post/za-pidtrimki-pravo-justice-prezentuvali-zvit-shchodo-analizu-sudovih-procesiv-u-spravah-pro-voyenni-zlochyni-en>.
6. One Conviction for Every Thousand Russian War Crimes: Ukrainian Justice Fails to Keep Up with Reality. Media Initiative for Human Rights. URL: <https://mipl.org.ua/en/one-conviction-for-every-thousand-russian-war-crimes-ukrainian-justice-fails-to-keep-up-with-reality>.
7. Kolodiazna D. How Ukraine passes judgment on violations of the laws and customs of war? ZMINA. URL: <https://zmina.info/en/articles-en/how-ukraine-passes-judgment-on-violations-of-the-laws-and-customs-of-war>.
8. In 2024, Ukrainian courts handed down more than 40 verdicts against those accused of violating the laws and customs of war. International Renaissance Foundation. URL: <https://www.irf.ua/en/vprodovzh-2024-roku-ukrayinski-sudy-vynesly-ponad-40-vyrokiv-obvynuvachenym-u-porushenni-zakoniv-i-zvyhayiv-vijny>.
9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949: станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
10. Martens Clause | How does law protect in war? – Online casebook. Home | How does law protect in war? - Online casebook. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/martens-clause.
11. Customary IHL – Rule 149. Responsibility for violations of International Humanitarian Law. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule149>.
12. Legal Classification on the Armed Conflict Between Ukraine and Russia in Light of International Humanitarian Law / E. S. Puspoayu et al. SHS Web of Conferences. 2022. Vol. 149. P. 03020. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202214903020>.
13. Правила адвокатської етики: Правила від 09.06.2017: станом на 15 лют. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.
14. Voloshyna I. Integrity in the professional activity of a lawyer. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. №. 6. P. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2>.
15. The number of cases where advocates are identified with their clients is growing – UNBA report. Ukrainian National Bar Association. URL: <https://en.unba.org.ua/activity/news/10674-the-number-of-cases-where-advocates-are-identified-with-their-clients-is-growing-unba-report.html>.
16. Воєнні виклики адвокатури окреслили на конференції у Кишиневі. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/10733-voenni-vikliki-advokaturi-okreslili-na-konferencii-u-kishinevi.html>.

17. Тиск через мобілізацію та кримінальні справи: хто захистить адвокатів?. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/10736-tisk-cherez-mobilizaciyu-ta-kriminal-ni-spravi-hto-zahistit-advokativ.html>.
18. Tsyganyuk Y.V., Honcharov M.S. Compliance with the guarantees of the advocacy in Ukraine during martial rule: problems and ways to solve them. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. № 2. P. 1117-1123. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.167>.
19. Legal Ethics in Action: Defending Rights in Wartime Ukraine. Centre for Law & Transformative Change. URL: <https://cltc.law/legal-ethics-in-action-defending-rights-in-wartime-ukraine>.
20. Peleschuk D. Ukrainian defence attorneys face moral dilemma in war crime trials. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-defence-attorneys-face-moral-dilemma-war-crime-trials-2024-04-02>.
21. A Fair Trial in an Unfair War: Mechanisms of Guarantees and Moral Dilemmas in Their Implementat... Pravo-Justice. URL: <https://pravojustice.eu/en/post/spravedlivij-sud-v-umovah-nespravedlivoyi-vijni-kolonka-en>.
22. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
23. Lavriv V. LEGAL CONSCIOUSNESS OF LAWYERS IN A STATE OF MILITARY LAW. Scientific notes Series Law. 2024. Vol. 1, no. 16. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-232-234>.
24. Інформація про пошкоджені приміщення внаслідок збройної агресії російської федерації та стан їх відновлення. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/analit_poshkodj_prymish/Analit_26.05.25.pdf.
25. “Я не асоціююся з підзахисним – я потрібна для балансу правосуддя і справедливості”, – адвокатка російських військових. МІПЛ. URL: <https://mipl.org.ua/ya-ne-asocziyuyusya-z-pidzahysnym-ya-potribna-dlya-balansu-pravosuddya-i-spravedlyvosti-advokatka-rosijskyh-vijskovyh>.
26. Moiseyenko D. Civil justice: access under martial law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. № 71. P. 366-369. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.62>.
27. Kravtsov S. Justice in Ukraine Under Martial Law. *International Journal of Procedural Law*. 2022. Vol. 12, № 2. P. 275-295. DOI: <https://doi.org/10.1163/30504856-01202007>.
28. Bokshorn A.V., Mashchenko V.S. CERTAIN ASPECTS OF ADVOCACY IN TIMES OF WAR. *State and Regions. Series: Law*. 2024. № 3. P. 250-255. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.3.39>.
29. Лаврівський В.В., Карім Е.Г., Білокопитова Н.І. Адвокатська етика під час воєнного стану: реалізація захисту прав і свобод людини. *Академічні візії*. 2024. № 37. С. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14212073>.
30. Yena I.V. Peculiarities and challenges of lawyer communication in the conditions of martial law in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. No. 1. P. 789-793. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.131>.
31. Трубаков Є.О. Фидуціарний обов’язок лояльності у відносинах, пов’язаних із юридичним представництвом. *New Ukrainian Law*. 2025. № 1. С. 77--83. DOI: <https://doi.org/10.51989/nul.2025.1.10>.
32. Mental health and attitudes of Ukrainians towards psychological assistance. Worldwide online and smartphone surveys Gradus. URL: <https://gradus.app/en/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war>.
33. Navigating Grief in Wartime: Needs Assessment and Help-Seeking Behaviors among Bereaved in Ukraine / I. Leshchuk et al. *European Psychiatry*. 2025. Vol. 68, S1. P. S978. DOI: <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2025.1986>.
34. Ukraine 2025 Report: SWD(2025) 759 final. European Commission, 2025. 111 p. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.
35. Bozhko A.V. The ethical component of the lawyer’s legal status. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2025. Vol. 5, № 86. P. 152-157. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.22>.